

Ο Ανένδοτος Αγώνας

Η αντιπολιτευτική στρατηγική της Ένωσης Κέντρου και η σύνδεσή της με την κοινωνία

Του **ΧΡΗΣΤΟΥ ΧΡΗΣΤΙΔΗ***

Οι εκλογές του Οκτωβρίου του 1961 –επονομαζόμενες και «εκλογές bias και νοθείας»– επιβεβαίωσαν σε σημαντικό βαθμό ότι δυνάμεις με ισχυρά ερείσματα σε φορείς εξουσίας ήταν σε θέση να παρέμβουν προκειμένου να επηρεάσουν τη συμπεριφορά των εκλογέων. Λίγες ημέρες μετά τις εκλογές, το ερώτημα που όφειλε πλέον να απαντηθεί από τη νεοιστάλη Ένωση Κέντρου

αφορούσε τη στάση που θα τηρούσε έναντι αυτής της πραγματικότητας και στο κατά πόσον η τακτική της θα μπορούσε παράλληλα να εξυπηρετήσει και τον στόχο της σφυρηλάτσης της ενότητας του πολύπαθου χώρου ανάμεσα στην Αριστερά και τη Δεξιά.

Άμεση προτεραιότητα για τον αρχηγό του κόμματος Γεώργιο Παπανδρέου και τα στελέχη που συγκροτούσαν τον σκληρό πυρήνα του κόμματος αποτελούσε η διαμόρφωση των κανόνων της αντιπολιτευτικής του τα-

κτικής. Πόσο καινοφανής ήταν όμως η ρητορεία του κόμματος και κατά πόσον ανταποκρινόταν στις πραγματικές ανάγκες της κοινωνίας των αρχών της δεκαετίας του '60; Η ίδια η συνηματολογία του Ανένδτου Αγώνα είχε με κάποιες μικρές διαφορές χρησιμοποιηθεί και σε παλαιότερες εκλογικές αναμετρήσεις, ειδικοί διαφορά όμως αποτελούσε ο ρόλος που κλήθηκε τώρα να παίξει η ελληνική κοινωνία. Συνεπώς, είναι σκόπιμη μια διάκριση μεταξύ των δύο βασικών συντελεστών

αυτού του σύνθετου εγχειρήματος: των στελεχών της αξιωματικής αντιπολίτευσης και της ελληνικής κοινωνίας, όπως εκφραζόταν κατά κύριο λόγο από τη νεότερη γενιά. Η προσπάθεια να ερμηνευθεί ο Ανένδοτος Αγώνας ως ενιαίος δείχνει μάλλον ανεδαφική. Αν δεν επιστημονηθεί η διάσταση ανάμεσα στις προσεγγίσεις πολιτικών και κοινωνίας, δεν μπορούν να ερμηνευθούν και οι διαφορετικές προτεραιότητες της κάθε πλευράς στη διάρκεια αυτού του εγχειρήματος.

Η στρατηγική και οι πολιτικές στοχεύσεις

Για την ηγεσία της Ένωσης Κέντρου ο Ανένδοτος ήταν μια αντιπολιτευτική στρατηγική ενός κόμματος που αποσκοπεί στην ανάληψη της εξουσίας ενός σκληρού αγώνα πολιτικής

επιβίωσης, τόσο στον πολιτικό χάρτη της χώρας όσο και στο εσωτερικό της κεντρικής παράταξης. Αντίθετα, η ευρύτερη δυναμική ανανέωσης της κοινωνίας προϋπήρχε του Ανένδτου και εξέφραζε μια εκσυγχρονιστική διάθεση των πολιτών, με κεντρικό άξονα την ανάγκη σεβασμού των πολιτικών ελευθεριών των πολιτών. Στο πλαίσιο αυτής της στρατηγικής, ο Ανένδοτος Αγώνας αφομοιώνει την ανανεωτική επιχειρηματολογία της ελληνικής κοινωνίας με τρόπο ιδανικό, ώστε να επιτύχει την ευρύτερη δυνατή συσπείρωση αυτής της γενιάς γύρω του.

Η ανάγκη, όμως, διατήρησης των ισορροπιών με φορείς όπως τα Ανάκτορα, που θα μπορούσαν να παρέμβουν υπέρ μιας λύσης που θα ωφελούσε πολιτικά το Κέντρο, το οδήγησε πολλές φορές σε παραχωρήσεις έναντι θεσμών και σε ένδειξη υποχωρητικότητας έναντι παρεμβατικών πρακτικών. Για τα στελέχη της Ένωσης Κέντρου, η απομάκρυνση της κυβέρνησης Καραμανλή από την εξουσία έδειχνε μονόδρομος και, στο πλαίσιο αυτό, η ηγεσία της αξιωματικής αντιπολίτευσης εκμεταλλεύθηκε την κρίση στις σχέσεις πρωθυπουργού - Ανακτόρων. Η στρατηγική του Γεωργίου Παπανδρέου και των συντελεστών του Ανένδτου έναντι του Στέμματος αποτελούσε πραγματικά εμπνευσμένη πολιτική τακτική πίεσης και παράλληλης προβολής λύσεων. Ευάλωτο έναντι των κατηγοριών της αντιπολίτευσης, το Παλάτι στράφηκε κατά του πρωθυπουργού, τον οποίο κατηγορούσε ότι το άφηνε ακάλυπτο. Η ιδιότητα αυτή «συμπόρευση» είχε έναν κοινό στόχο πλέον, την κυβέρνηση Καραμανλή.

Υπό το πρίσμα της παραπάνω προσέγγισης, η παρακολούθηση της πορείας του Ανένδτου Αγώνα της Ένωσης Κέντρου μπορεί να καταδείξει την εξέλιξη στόχων και προτεραιοτήτων, στο διάστημα των πενήντα ετών που διήρκεσε. Ετσι μπορεί να γίνει εφικτή μια συνολικότερη αποτίμηση των αποτελεσμάτων ενός στρατηγικού εγχειρήματος, του οποίου η μορφή, η επιχειρηματολογία και η πιστικότητα υπέστησαν ουσιαστικές μεταβολές μεταξύ του 1961 και του 1963.

Δεκέμβριος 1962. Περισσότεροι από 4.000 φοιτητές διαδηλώνουν στο Κέντρο της Αθήνας. Οι κινητοποιήσεις για την Παιδεία αποτέλεσαν εφελκυστήρα του Ανένδτου Αγώνα.

Κλιμάκωση με την «Πορεία στον Λαό»

Κατά τη διάρκεια των πρώτων εβδομάδων του Ανένδτου Αγώνα, η προσοχή επικεντρώθηκε στην καταγγελία περιστατικών bias στην επαρχία και νόθευσης του εκλογικού αποτελέσματος στα μεγάλα αστικά κέντρα. Κατανοώντας ότι το ζήτημα έπρεπε να αναδειχθεί όσο ήταν ακόμη εν θερμώ, το Κέντρο ανέλαβε να το διατηρήσει στην επικαιρότητα με καθημερινές αναφορές. Η ορκωμοσία της κοινοβουλευτικής ομάδας του Κέντρου στις αρχές του 1962 –που εγκαινίασε την πρώτη φάση του Ανένδτου- έδωσε νέα δυναμική στις καταγγελίες που πλέον γίνονταν από την αίθουσα του Κοινοβουλίου. Μέσα από την πολιτική αντιπαράθεση εντός Βουλής και καθημερινών αναφορών στον φίλο προσκεκλημένο Τύπο, το Κέντρο έθεσε τις βάσεις μιας ευρύτατης στρατηγικής, η οποία επρόκειτο να αναληφθεί μέσα στους επόμενους μήνες.

Η δεύτερη φάση του Ανένδτου, που σχηματικά ονομάστηκε «Πορεία στον Λαό», ξεκίνησε από τον Μάρτιο του 1962 και προέβλεπε την άμεση επαφή των στελεχών του Κέντρου με τους πολίτες μέσω μεγάλων συγκεντρώσεων σε όλη τη χώρα. Η εξωστρέφεια του Ανένδτου ενισχύθηκε, επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον στην ανάδειξη ζητημάτων, όπως της Παιδείας, που θα του επέτρεπαν να προσεγγίσει μεγαλύτερες ομάδες πληθυσμού. Υπό αυτό το πνεύμα επιβεβαιώθηκε να διατηρηθεί ο Ανένδοτος στο προσκήνιο της πολιτικής ζωής, προσαρμοσμένος στις κοινωνικές απαιτήσεις και τη δυναμική της εποχής.

16.1.1962. Η Βουλή συνέγκριται για πρώτη φορά μετά τις εκλογές του Οκτωβρίου. Ο Γ. Παπανδρέου καταθέτει πρόταση δυσπιστίας εναντίον της κυβέρνησης Καραμανλή καταγγέλλοντας bias και νοθεία κατά τις εκλογές.

Τελευταία φάση της αντιπολιτευτικής αυτής τακτικής του Κέντρου αποτέλεσε η περίοδος από τον Σεπτέμβριο του 1962, μέχρι και την παραίτηση του πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Καραμανλή το καλοκαίρι του 1963. Αυτή η φάση ήταν ίσως η κρισιμότερη, καθώς το Κέντρο πέραν της κυβέρνησης, είχε πλέον να αντιμετωπίσει και την κόπωση που είχε σωρεύσει ένας χρόνος συνεχών συγκρούσεων και δυναμικών κινητοποιήσεων. Όμως, από τον Ια-

Η οριστική ρήξη μεταξύ Ανακτόρων και πρωθυπουργού και η συνακόλουθη παραίτηση του δεύτερου συνιστούσαν επίτευξη του βασικού στόχου του Κέντρου.

νοואριο του 1963, η πλάστιγγα έδειξε να κλίνει σαφώς προς την πλευρά της αντιπολίτευσης, κυρίως λόγω του ολοένα διευρυνόμενου χάσματος μεταξύ πρωθυπουργού και Ανακτόρων. Η πρόταση της κυβέρνησης για αναθέωση ορισμένων μη δημοφιλών άρθρων του Συντάγματος οριστικοποίησε τη διάσταση απόψεων μεταξύ Κωνσταντίνου Καραμανλή και βασιλιά Παύλου και έδωσε την ευκαιρία στην Ένωση Κέντρου να ενισχύσει τη θέση της. Παράλληλα, τα δραματικά γεγονότα της άνοιξης του 1963, με κυριότερο τη δολοφονία του βουλευτή Γρηγόρη Λαμπράκη, επηρέασαν την πορεία των πραγμάτων πολύ περισσότερο από όσο θα μπορούσε να είχε ελπίζει η Ένωση Κέντρου. Η οριστική ρήξη μεταξύ Ανακτόρων και πρωθυπουργού και η συνακόλουθη παραίτηση του δεύτερου συνιστούσαν επίτευξη του βασικού στόχου του Κέντρου, που πλέον –απόντος του Κωνσταντίνου Καραμανλή– θα μπορούσε ευχερέστερα να διαπραγματευθεί τους όρους της εκλογικής του κατίσχυσης. Συνεπώς, βραχυπρόθεσμα τουλάχιστον η αξιωματική αντιπολίτευση έδειχνε να έχει επιτύχει τις βασικές της επιδιώξεις. Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής είχε παρατηρήσει, η ενότητα του Κέντρου είχε –προσωρινά– αποκαταστήσει την πολιτική τουλάχιστον –επιβληθεί και οι πολιτικές εξελίξεις έμοιαζαν να ευνοούν την πολιτική επικράτηση του κόμματος έναντι των αντιπάλων του.

Καταλύτης για την έκφραση μιας κοινωνικής δυναμικής

Όμως ο Ανένδοτος Αγώνας δεν ήταν μια απλή αντιπολιτευτική στρατηγική. Λειτουργήσε ως καταλύτης για την έκφραση μιας κοινωνικής δυναμικής που είχε από καιρό αρχίσει να εκδηλώνεται και συνέβαλε τα μέγιστα στη διαμόρφωση των συνθηκών εκείνων που θα επέτρεπαν στην Ένωση Κέντρου να αναδειχθεί σε αξιόπιστο διεκδικητή της εξουσίας, διασπώντας το δίπολο Αριστεράς - Δεξιάς, όπως αυτό είχε διαμορφωθεί λίγα χρόνια νωρίτερα με τις εκλογές του 1958. Αυτή την αποκατάσταση της σύνδεσης μεταξύ των κομματικών στοχεύσεων και της κοινωνικής δυναμικής (που στην περίπτωση του Κέντρου

είχε αποδειχθεί κατά την προηγούμενη δεκαετία ελλειμματική) είχε αποπειραθεί να επιτύχει ο Γεώργιος Παπανδρέου, ήδη από το διάγγελμά του της 5ης Νοεμβρίου 1961, το οποίο σηματοδοτούσε την έναρξη του Ανένδτου: «Έχομεν την απόφαση να παλιψωμεν μέχρις εσχάτων υπέρ της Δημοκρατίας. Με την ιδιότητά μας συμπαραστάσιν όλων των ελευθέρων και υπερηφάνων Ελλήνων. Και κατ' εξοχήν με την συμπάραστασιν της εμπνευσμένης Ελληνικής Νεότητος, η Δημοκρατία θ' αποκατασταθή εις την αρχαίαν Πατριδα της».

Με τη σκληρή αντιπολιτευτική τακτική του το Κέντρο είχε απελευθερώσει δυνάμεις που τελικά στράφηκαν εναντίον του.

Αγώνα αυτή η πολιτική δυναμική επρόκειτο να εκφραστεί και στις κάλπες: αρχικά με το οριακό αποτέλεσμα των εκλογών του 1963 και εν συνεχεία με τον εκλογικό θριαμβό της Ένωσης Κέντρου τον Φεβρουάριο του 1964. Το αμέσως επό-

μενο διάστημα, όμως, έμελλε να γίνουν εμφανείς και οι κίνδυνοι που ελλόχευαν πίσω από αυτή την επιτυχία. Με τη σκληρή του αντιπολιτευτική τακτική το Κέντρο είχε απελευθερώσει δυνάμεις που τελικά στράφηκαν εναντίον του, παγιδώντας το ίδιο και τη χώρα σε έναν νέο κύκλο έντασης. Οι εξελίξεις που ακολούθησαν, από τα μέσα της δεκαετίας, κατέδειξαν την ανεπάρκεια του πολιτικού συστήματος και την παντελή έλλειψη εγγυήσεων του πολιτεύματος, με συνέπειες που επρόκειτο να οδηγήσουν τη χώρα πολλά χρόνια πίσω.

* Ο κ. Χρήστος Χρηστίδης διδάσκει στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

2 Μαρτίου 1962. Ο Γ. Παπανδρέου υπεραιμνείται της πολιτικής του Ανένδτου Αγώνα, στον πρωτοσελίδο τίτλο της «Κ».

16 Μαρτίου 1962. Συκοφαντία και ύβρεις το περιεχόμενο του «Ανένδτου Αγώνα» κατά την κυβέρνηση, στο πρωτοσελίδο της «Κ».

Γεώργιος Παπανδρέου και Βασιλέας Παύλος. Η Ένωση Κέντρου προσπάθησε να διατηρήσει τις ισορροπίες με θεσμούς όπως τα Ανάκτορα.

Προϋλικά, 7.12.1962. Το 15% για την Παιδεία ως αίτημα της εποχής.